

Národohospodářské plánování je nejvýznamnějším substrátem hospodářské a sociální politiky a zároveň organickou součástí hospodářského mechanismu socialistického státu. Realizuje se jím působení komplexu ekonomických zákonů socialismu. Jeho zásadní význam pro fungování socialistické ekonomiky je mnohostranný: určuje proporce, stanoví priority, bilancuje zdroje a potřeby, vymezuje tempa růstu, konkretizuje úkoly a zhodnocuje ekonomické úsilí jednotlivých stupňů řídicí vertikály podle zásad demokratického centralismu.

Budování socialismu v ČSSR je od samého počátku založeno na cílevědomém plánovitém řízení společenských procesů, podněcovaných hospodářskou a sociální politikou KSČ. Hospodářský a sociální rozvoj ČSSR prošel několika etapami. Při posouzení jejich základních charakteristik lze konstatovat, že v počátečním období výstavby socialistické společnosti byly zároveň s rozvojem materiálně technické základny socialismu řešeny především změny sociální struktury společnosti a základní strukturní přeměny československé ekonomiky. Prioritní postavení měly v tomto období úkoly výrobně technického a ekonomického charakteru. Programové cíle v oblasti zvyšování životní a kulturní úrovně pracujících byly poměrně omezené. Objektivní hmotné podmínky ještě neumožňovaly, aby se hlavní cíl socialismu stal bezprostředním cílem společenského rozvoje. Pozornost plánovací praxe se soustřeďovala na ukazatele hmotné výroby a spotřeby.

V období budování rozvinutého socialismu byly dotvořeny materiální základy socialismu. Návazně bylo prohlubováno sociální zaměření rozvoje národního hospodářství. V souladu s ním zaznamenala ekonomika podstatný obrát k řešení úkolů spojených se zvyšováním životní úrovně pracujících a zejména s rozšiřováním a prohlubováním socialistického způsobu života. Zároveň se sociální pokrok, jakožto cílový program i jako obecně konečný výsledek růstu společenské výroby, stal důležitým předpokladem dalšího dynamického ekonomického rozvoje společnosti.

Tuto genezi systému plánovitého řízení hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR lze datovat od období po vítězství socialistické revoluce v roce 1948. Jeho základy se začaly formovat již v období přerůstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou, kdy vznikl státní sektor národního hospodářství a byl přijat dvouletý plán obnovy a konsolidace válkou rozvrácené ekonomiky. Za vznik vyspělého plánovacího systému děkujeme především Sovětskému svazu, který nám předal své dlouholeté zkušenosti, metodické podklady a jemuž vděčíme i za výchovu základních plánovacích kádrů.

Po únoru 1948 byly tedy vytvořeny předpoklady pro důsledné uplatňování obecných principů socialistického plánovitého řízení, vycházejících z dialektického a historického materialismu. Plánování bylo orientováno na konkrétní cíle související s vybudováním *základů socialistické ekonomiky*. Týkaly se mimo jiné přestavby a výstavby sociálně ekonomických struktur: industrializace, kolektivizace, dlouhodobého procesu vyrovnávání ekonomické a sociální úrovně českých zemí a Slovenska i jednotlivých oblastí.

V tomto smyslu byly koncipovány úkoly prvního pětiletého plánu na léta 1949—53. Jejich realizace zahrnovala strukturní přestavbu průmyslu, a to při přednostním rozvoji těžkého průmyslu a strojírenství, které se stalo hlavním národohospodářským odvětvím. V témže období byla zahájena socializace malovýroby a až na nepatrné zbytky byl likvidován kapitalistický sektor. Hlavním rysem byla *změna orientace vnějších hospodářských vztahů* na SSSR a lidově demokratické země.

Významných výsledků bylo dosaženo v sociální oblasti. Byla provedena peněžní reforma, a tím upevněna měna a nepřímo vytvořeny předpoklady pro pružnou cenovou politiku, která se realizovala ve znamení postupného snižování cen. Byl zrušen přidělový systém v zásobování a s ním spojený dvojitý trh. K existenční jistotě přispělo zdokonalení sociálního zabezpečení v nemoci a stáří. Podstatně se zlepšila péče o zdraví.

Koncem pětiletky byl přijat nový školský zákon. Zprístupnil vzdělání všem vrstvám obyvatelstva a vytvořil předpoklady pro přechod ke všeobecnému a úplnému středoškolskému vzdělání.

Podmínky pro plnění *druhého pětiletého plánu (1954—60)* se vyznačovaly značnou rozhodovací pravomocí centrálních orgánů. Ve srovnání s předcházejícím obdobím, charakterizovaným značným využíváním nepřímých metod řízení (zejména nástrojů státního rozpočtu a úvěrové soustavy), se stal národohospodářský plán při omezeném vlivu trhu hlavním nástrojem centrálního řízení. Byla dokončena socializace zemědělství a dovršena likvidace ekonomické základny zbytků antagonistických tříd. Socialistické výrobní vztahy se dále rozvinuly na základě prakticky jediného základního socialistického způsobu výroby.

Významný pokrok byl zaznamenán ve všech odvětvích národního hospodářství. Hospodářská spolupráce socialistických zemí v rámci RVHP vykazovala vzestupný trend ve vzájemné výměně zboží, ale i v uplatňování dalších forem spolupráce. V souladu s potřebou zdokonalit plánování všech společenských procesů a sfér byl založen proces vzájemné koordinace a propojenosti střednědobých plánů rozvoje národního hospodářství zemí RVHP.

V oblasti sociální politiky byla uskutečněna významná opatření směřující k dovršení kulturní revoluce jako významné součásti revoluce socialistické. Pokračovalo postupné sblížování životní úrovně mezi českými zeměmi a Slovenskem, mezi městem a venkovem. Snižováním maloobchodních cen a zejména významnými opatřeními v oblasti společenské spotřeby, zaměřenými prioritně na rodiny s více dětmi, značně poklesly životní náklady dělnických a zaměstnaneckých rodin a byla likvidována mzdová diskriminace dělnické třídy, založená v buržoazní republice.

Na sklonku pětiletky dozrála nutnost reformy ekonomického mechanismu. V roce 1959 vstoupila v platnost nová soustava řízení, plánování a financování. Měla tyto hlavní rysy:

- v souladu s pokračující koncentrací výroby byly vytvořeny nadpodnikové útvary — VHJ — budované podle oborového principu;
- podstatně se rozšířil prostor pro samostatné rozhodování podniků a VHJ;
- úloha hodnotových vztahů a nepřímých nástrojů řízení byla posílena;
- byly zavedeny normativy podnikové a osobní hmotné zainteresovanosti, vázané na efektivnost činnosti podniků;
- těžiště centrálního řízení se přesunulo od operativních zásahů k řešení základních problémů; zejména byla zdůrazněna nutnost posílit plánovací a prognostickou činnost centra; střednědobé plány se měly opírat o dlouhodobé výhledy.

V souladu se závěry reformy byla vypracována *dlouhodobá generální perspektiva rozvoje s cílem odhadnout změny v ekonomickém a sociálním rozvoji do roku 1975—80*.

Na reformu navazovala další významná opatření. Šlo především o přestavbu mzdových soustav, směřující k *denivelizaci pracovních příjmů*, dále o nový způsob rozmísťování pracovních sil a uplatnění nového výkupního systému.

Druhá pětiletka uzavřela významnou etapu v historii ČSSR. Skončilo přechodné období od kapitalismu k socialismu. Na celostátní konferenci KSČ v polovině roku 1960 bylo konstatováno, že „v Československu bylo prakticky odstraněno vykořisťování člověka člověkem a v podstatě vybudovány základy socialismu. Vstoupili jsme do nového období našich dějin, jehož hlavním obsahem je všestranný rozvoj socialistické společnosti“. (1) Tato skutečnost historického významu se stala základem pro přijetí nové ústavy.

V šedesátých letech se československá ekonomika dostala do výrazně složitější vývojové fáze. Změnily se vnější i vnitřní podmínky reprodukčního procesu, došlo ke kumulaci věčných problémů souvisejících zejména se zhoršováním rentability zahraničního obchodu. Tyto skutečnosti byly navíc i přes dříve navržená opatření provázeny nedostatky v řízení, mimo jiné nadměrnou centralizací a podceňováním ekonomického mechanismu. Byla naplánována příliš vysoká, nereálná tempa ekonomického růstu, nereálné cíle plánu nebyly podloženy odpovídajícími zdroji. V důsledku toho došlo k rozpadu třetí pětiletky a od roku 1963 do roku 1965 byla ekonomika řízena pouze operativně prostřednictvím rozpisů ročních plánů.

V témže roce byly zahájeny práce na dlouhodobé prognóze a dlouhodobém výhledu rozvoje československé ekonomiky do roku 1980. Hlavním cílem bylo shrnout a utřídit poznatky o dlouhodobém budoucím vývoji jednotlivých zdrojů a potřeb společnosti na jedné straně a na druhé promítnout důsledky jejich změn do celkového ekonomického rozvoje.

Nástup do čtvrté pětiletky (1966—70), přes četné problémy vyvolané předchozím vývojem, probíhal vcelku uspokojivě. Přes jasné vytyčené cíle dalšího vývoje se však v roce 1966 začaly prosazovat revizionistické přístupy ke způsobu řízení. V roce 1968 vyvrcholila vnitropolitická krize. Revizionisté požadovali plné osamostatnění podniků, odbourání rozpisů plánu a volné působení zbožné peněžních vztahů na základě cen vytvořených na trhu konkurencí socialistických podniků. Cílevědomý plán společnosti měl být podřízen živelnému trhu, pod heslem decentralizace řízení měly být likvidovány plánovací a řídicí funkce rozhodovacích center a společenský rozvoj ponechán tržní živelnosti.

Vyřešení politické krize umožnilo vyhlásit na jaře 1969 program konsolidačních opatření a zahájení prací na přípravě pátého pětiletého plánu (1970—1975).

V průběhu sedmdesátých let se podstatně změnil charakter ekonomického růstu v ČSSR. Hlavní příčinou bylo postupné vyčerpávání zdrojů extenzivního růstu, silné dopady krize kapitalistické ekonomiky, jakož i zhoršování směnných relací v zahraničním obchodě. Vzniklá situace orientovala k podstatnému zvýšení efektivnosti společenského reprodukčního procesu, zejména vědeckotechnického pokroku, mezinárodní ekonomické integrace, dokonalejších metod řízení, vědecké organizace práce a racionalizace. Teorie a praxe racionalizace s cílem zvyšování efektivnosti práce a výroby je od té doby základním atributem národohospodářského plánování.

Hospodářská a sociální politika strany vytyčená XIV. sjezdem KSČ usilovala o hluboké strukturální změny, zejména v průmyslové výrobě. V zemědělství byly prohlubovány kooperační vztahy mezi zemědělskými a potravinářskými

(1) *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ. Praha, SNPL 1960, s. 8.*

podniky, směřující k vytvoření vysoce efektivního zemědělsko-průmyslového komplexu, prohloubila se specializace a koncentrace výroby. Sociální politika vytyčila program dalšího růstu životní úrovně obyvatelstva při vyváženém rozvoji všech jejích stránek, posílení sociálních jistot a *rozvoje socialistického způsobu života*. Významným ukazatelem realizace programu byl značný růst společenské spotřeby, doprovázený komplexem opatření zaměřených na zlepšení populačního vývoje a na zvýšení péče o rodiny s dětmi. Do popředí vstoupila také péče o kvalitu životního a pracovního prostředí, o zvýšení kultury obchodu a služeb, o zdraví a využití volného času.

ČSSR vstoupila do kvalitativně vyššího období budování rozvinuté socialistické společnosti, spojeného s výrazným rozvojem výrobních sil společnosti na jedné straně a na druhé se zdokonalením socialistických společenských vztahů. Při relativní saturaci základních hmotných potřeb stouply požadavky na výrobu hmotných a kulturních statků, které jsou stále více podmíněny socialistickým způsobem života. Vzrostla potřeba tvůrčí práce jako zdroje růstu společenské efektivnosti a seberealizace osobnosti.

Tyto skutečnosti se promítly i do systému plánovitého řízení. V popředí se ocitla veškerá problematika společenského charakteru, potřeba zabezpečit komplexní plánovitý sociální rozvoj na všech úrovních řízení a ve všech jeho prvcích — prognózování, programování a plánování. Jestliže v období budování základů socialismu byl sociální rozvoj ovlivňován a řízen především na makroúrovni prostřednictvím stranických a státních programů, pak v období budování rozvinuté socialistické společnosti se v ČSSR přistoupilo k přímému řízení sociálního rozvoje prostřednictvím sociálního plánování na všech úrovních řízení.

Takto se v podmínkách rozvinuté socialistické společnosti postupně staly objektem řízení nejen jednotlivé sféry společenského života, nýbrž celý složitý komplex výrobně technických, ekonomických, sociálně politických a kulturních procesů.

Vedle požadavku zvyšovat účinnost řízení vystupovalo do popředí uplatňování komplexního, optimálního, dlouhodobého a cílově programového přístupu. V souladu s tím se stalo dlouhodobé národohospodářské prognózování předmětem soustavné pozornosti vrcholového státního řídicího systému. Práce na prognózách byly prováděny nejen v rámci úsilí o celkové zkvalitnění plánovacího procesu, ale měly rovněž přispět k ujasnění a koncipování úkolů na období let 1976—80 a k vypracování komplexního dlouhodobého programu dalšího prohlubování spolupráce a rozvoje integrace mezi členskými zeměmi RVHP. S tím souvisejí i opatření k plné realizaci cílové funkce socialismu, všestranného rozvoje člověka, jehož iniciativa a tvůrčí aktivita jsou nejvýznamnějším zdrojem společenského růstu.

Na přelomu sedmdesátých let byla vypracována nová prognóza vývoje socialistické společnosti „Československo 2000“. Snažila se vymezit základní zákonité pohyby společnosti v příštích dvou desetiletích na základě možných variant.

Závěry přijaté na XIV. sjezdu KSČ se staly významným impulsem k rozvíjení sociálního plánování na úrovni podniků a organizací. Na ně navazující usnesení předsednictva ÚV KSČ ze dne 6. 11. 1970 ke kádrové a personální práci představovalo první direktivu organizací rozvíjet komplexně pojatou péči o pracovníky, včetně sociálně právního poradenství a péče o skupiny pracovníků vyžadujících zvýšenou pozornost ze strany organizací. Zasedání ÚV KSČ z února 1972 pak zdůraznilo, že hospodářský program XIV. sjezdu KSČ nelze chápat v úzkém technicko-ekonomickém pojetí, ale v celém společenském

dosahu. Národohospodářské plány, stejně jako plány podnikové, mají postupně zahrnovat řešení stále většího okruhu sociálních otázek.

Na základě usnesení vlády ČSSR a Ústřední rady odborů z 8. 3. 1973 č. 66 vstoupily podniky do první etapy sociálního plánování. Vyznačovala se roz-bory rovné péče o pracující a sestavováním programů zaměřených zejména na zlepšení pracovního prostředí, pracovních podmínek a zvyšování pracovní a politické aktivity. V 54 vybraných podnicích se začaly experimentálně ověřovat komplexní programy péče o pracující s cílem jejich obecného zavedení do roku 1976. Sociální plánování se takto postupně stalo významným nástro-jem realizace sociální politiky KSC v podnicích, územních celcích a v celých odvětvích národního hospodářství.

Koncepce hospodářského a sociálního rozvoje na druhou polovinu sedmdesátých let, přijatá XV. sjezdem KSČ, navazovala na předchozí vývoj. Rozvíjela se i nadále materiálně technická základna a zvyšovala se společenská výroba. Pokračovaly rovněž progresivní strukturní změny v ekonomice, zvýrazňující váhu technického rozvoje, zvláště elektrotechniky a chemie.

V oblasti sociální politiky pokračovalo úsilí o upevňování sociálních jistot a zlepšování životních podmínek obyvatelstva.

Jednání a usnesení XV. sjezdu KSČ měla zásadní význam pro rozvoj komplexního sociálně ekonomického plánování. Ve sjezdových referátech byly stanoveny konkrétní úkoly pro další rozvíjení systému plánovitého řízení. Především byl vytyčen požadavek všestranně zkoumat souvislosti mezi sociálním rozvojem a efektivností společenské výroby, dále rozvíjet prognostický systém, jakož i hlouběji poznávat vývojové tendence a potřeby společnosti. Na tomto základě přijala federální vláda usnesení č. 36 z roku 1974 a č. 139 z roku 1975, podle nichž se měly komplexní programy péče o pracovníky uplatňovat v letech 1976—80 ve všech organizacích. Současně rozhodla, že v 31 vybraných organizacích a ve 3 okresních územních celcích (Tachov, Trutnov, Trnava) budou v tomto období taktéž experimentálně ověřovány plány sociálního rozvoje, které by po obsahové stránce navazovaly na komplexní programy a navíc je dále rozšiřovaly a prohlubovaly.

V období sedmé pětiletky pokračuje plnění generální linie výstavby rozvi-nuté socialistické společnosti. K dosažení cílů hospodářského a sociálního rozvoje má přispět růst efektivnosti, intenzifikace ekonomiky, vyšší kvalita práce, racionální využívání výrobního potenciálu, vysoká hospodárnost při zhodno-cování přírodních zdrojů, jakož i mobilizace dosud nevyužitých rezerv, zejména sociálního charakteru. Sociální politika strany je zaměřena na udržení vysoké životní úrovně a sociálních jistot se zřetelem na prohlubující se změny v oblasti společenské a osobní spotřeby.

Cíle společenského rozvoje jsou dosahovány v podmínkách působení *Souboru opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980*. Soubor sleduje zkvalitnění a zvýšení účinnosti národohospodářského plánování, zvláště posílení komplexního, optimálního, dlouhodobého a cílově programového přístupu, vnitřní proporcionalitu plánů, zvyšování kvali-tativních stránek ukazatelů plánů a rozšíření plánovacího systému o další rysy sociálního řízení.

K hlavním cílům sociální politiky v sedmé pětiletce náleží další zkvalitnění péče o sociální rozvoj pracovních kolektivů. Ve všech socialistických organi-zacích jsou sestavovány programy kádrového, personálního a sociálního rozvoje na dobu nejméně deseti let, dále pak pětileté a roční prováděcí plány přípravy kádrů, personálního a sociálního rozvoje jako nedílné součásti hos-podářských plánů podniků, VHH a resortů. Začlenění těchto plánů do systému

národohospodářských plánů bylo významným krokem k vytvoření jednotného systému sociálně ekonomického plánování v ČSSR.

Problematika sociálního rozvoje se v současné době postupně prosazuje i do tvorby oblastních a územních plánů, i když zatím jen v omezené míře.

Stručná geneze vzniku a vývoje systému plánování v ČSSR ukazuje, že jeho úroveň a obsah odráží postupně etapy budování socialismu: od období obnovy, přes budování materiálně technické základny a základů socialismu, až k současnému budování rozvinuté socialistické společnosti. V souladu s nimi se obsah plánů neustále prohluboval a obohacoval o nové prvky technické, ekonomické a sociální, nabýval na své komplexnosti a vnitřní diferencovanosti tak, jak se rozvíjel i objekt plánování, socialistická společnost.

Socialistický systém plánování společenských procesů je otevřeným, neustále se rozvíjícím systémem, obohacujícím se o nové metodologické, metodické, technické a kádrové prvky. Tento systém v současném období přechází do nové etapy dlouhodobého, komplexního, optimálního plánování, využívajícího nejpokrokovějších výsledků socialistické vědy.

V oblasti metodologické dochází k důslednému využívání marxistické teorie při aplikaci systémového, cílově programového přístupu k zdokonalování celého sociálně ekonomického mechanismu socialistické společnosti. Na rozvoji plánovacího systému pracují rozsáhlé mezinárodní vědecké týmy, které využívají výsledků rozsáhlých plánovacích experimentů v různých socialistických zemích.

V oblasti kádrové dochází k rozvoji vzdělání plánovacích kádrů na úroveň vědecké kvalifikace, zvyšování nároků na koncepční vědecká řešení v oblasti strategického rozhodování.

Bouřlivé kvalitativní změny můžeme pozorovat v oblasti informační základny plánovacího systému, kde dochází k formování automatického systému řízení, založeného na využití rychle se rozvíjející výpočetní techniky, na modelování společenských procesů a zdokonalování systému technologických, ekonomických, sociálních a ekologických ukazatelů a normativů.

Plánovací systém je rozpracováván do hloubky jak po řídicí vertikále jednotlivých národohospodářských resortů, tak po horizontále územních celků s cílem mobilizovat rozsáhlé rezervy růstu efektivnosti celého společenského systému ve všech oblastech vědeckotechnických, ekonomických, sociálních a ekologických, na všech úrovních společenského řízení.

Perspektivní rozvoj celého plánovacího a řídicího systému socialistické společnosti nejvýrazněji charakterizuje přednosti socialismu, v němž společnost přechází z období nutnosti do období skutečné svobody lidstva, které na základě poznání objektivních přírodních a společenských zákonitostí směřuje ke komunismu.

Резюме

Ф. Кутта: Развитие системы планирования в ЧССР

Доклад посвящен развитию планировочной системы в ЧССР от ее возникновения до наших дней.

Народнохозяйственное планирование — наиболее знаменательный субстрат экономической и социальной политики и одновременно органичная часть хозяйственного механизма социалистического государства. С его помощью осуществляется воздействие комплекса экономических законов социализма.

Объект планирования — экономическое и социальное развитие — прошло несколько этапов. В начальный период строительства социалистического общества решались вместе с развитием материально-технической базы общества также изменения социаль-

ной структуры общества и основные структурные преобразования чехословацкой экономики. Поэтому в этот период приоритет имели задачи производственно-технического и экономического характера. С развитием социализма план постепенно расширялся и углублялся, включая социальные компоненты, проходила оптимизация связей между управленческой вертикалью и горизонталью, преимущественно экономический план превращался в комплексный социально-экономический план.

В период строительства развитого социализма, когда уже были созданы материально-технические основы социализма, наблюдается существенный оборот экономики по направлению к решению задач, связанных с расширением и углублением социалистического образа жизни, связанного с постоянным удовлетворением материальных и культурных потребностей населения. Социальный прогресс как целевая программа и результат роста общественного производства становится важной предпосылкой для дальнейшего динамичного развития общества. В докладе детально рассматривается это развитие от двухлетнего плана обновления народного хозяйства вплоть до седьмой пятилетки и намечаются дальнейшие перспективы развития плановочной системы в ее отдельных научно-технических, экономических и социальных компонентах, с точки зрения усовершенствования ее информационной базы, кадровой базы и всей плановочной методологии и методики.

Перспективное развитие всей плановочной и управленческой системы социалистического общества ярко характеризует преимущества социализма, при котором общество переходит из царства необходимости в период подлинной свободы человечества, которое на снове познания объективных природных и общественных закономерностей идет по пути к коммунизму.

Summary

F. Kutta: Development of the Planning System in Czechoslovakia

In the present paper, attention is devoted to the development of the planning system in Czechoslovakia from its beginning until our time.

Economic planning is the most important substrate of economic social policy, and simultaneously an organic component of the economic mechanism of a socialist State. The operation of the complex of economic laws of socialism is realized through its mediation.

The object of planning — i. e. economic and social development — has passed through several stages. In the initial stage of building up a socialist society, changes in the social structure of society and basic structural transformations of Czechoslovak economy were being solved together with the development of the materially technical base of society. This is why, in this period, tasks of a productionally technical and economic character were given priority. Hand in hand with the development of socialism, the plan was gradually extended and more deeply elaborated by including social components; an optimization of interrelations between the management vertical and the horizontal was taking place; the predominantly economic plan was transformed into a complex socio-economic plan.

In the period of building up advanced socialism, when the materially technical foundations of socialism have already been established, economy takes a substantial turn for the solution of tasks connected with the extension and intensification of the socialist way of life, involving a continuous satisfaction of the population's material and cultural needs. Social progress as a goal programme and result of the growth of social production is becoming an important precondition of the further dynamic development of society. This development is subjected to detailed analysis — from the two-year plan of the restoration of national economy to the seventh five-year plan — and further developmental perspectives of the planning system are outlined in its separate scientific-technological, economic and social components, with a view to improving its information basis, its personnel basis, as well as the entire planning methodology.

The prospective development of the entire planning and management system of the socialist society noticeably characterizes the advantages of socialism under which society passes from the realm of necessity into the epoch of true liberty of mankind which, on the basis of the cognition of objective natural and social laws, is making for communism.